

УДК 330:338+658

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА:
СУТНІСТЬ, ПРИНЦИПИ, ФУНКЦІЇ, МЕТОДИ, ЗАСОБИ**

DOI 10.32782/2224-6282/152-15

JEL: L20, L53

Фісуненко П. А., к.е.н.*ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»*

У статті наведено результати теоретичних досліджень та узагальнень щодо сутності забезпечення економічної безпеки підприємства, а також принципів, функцій, методів та засобів цього процесу. Запропоновано забезпечення економічної безпеки підприємства розглядати як процес створення умов досягнення достатнього рівня економічної безпеки за рахунок захисту від загроз, що базується на принципах, функціях, методах і засобах, спрямованих на підвищення ефективності, інноваційності та конкурентоспроможності діяльності підприємства. Досліджено принципи забезпечення економічної безпеки підприємства, які систематизовано за групами принципів побудови забезпечення економічної безпеки підприємства (системності, безперервності, комплексності, законності, інноваційності, ефективності) та принципів реалізації забезпечення економічної безпеки підприємства (варіативності, збалансованості, адекватності, залученості). Дослідження теоретичних підходів до визначення функцій забезпечення економічної безпеки підприємства як спеціалізованих видів завдань, виконання яких спрямоване на гарантування економічної безпеки, дозволило ці функції систематизувати та надати їх наступний перелік: інформаційна функція, функція ідентифікації, превентивна, захисна та забезпечувальна функції, функція оцінювання. Враховуючи логічний взаємозв'язок між принципами, функціями, методами та засобами забезпечення економічної безпеки підприємства, запропоновано систематизувати методи забезпечення економічної безпеки у прив'язці до встановлених функцій, а саме: методи моніторингу; статистичні та аналітичні методи для ідентифікації загроз; методи прогнозування та планування; аналітичні методи; адміністративні та організаційні методи; методи захисту від загроз. Відповідно до розглянутих принципів, функцій та методів, запропоновано перелік засобів як конструктивного, організаційного, матеріального втілення (реалізації) цих принципів, функцій та методів. До засобів забезпечення економічної безпеки підприємства віднесено: інформаційно-аналітичні; організаційно-інституціональні; економічні; ідеологічні; техніко-технологічні; правові; соціально-психологічні; силові

Ключові слова: підприємство; економічна безпека; забезпечення; принципи; функції; методи; засоби; підходи

UDC 330:338+658

**ENSURING THE ECONOMIC SECURITY OF THE ENTERPRISE:
ESSENCE, PRINCIPLES, FUNCTIONS, METHODS, MEANS**

DOI 10.32782/2224-6282/152-15

JEL: L20, L53

Fisunenko P., PhD in Economics*Prydniprovskaya state academy of civil engineering and architecture*

The results of theoretical studies and generalizations about the essence of ensuring the economic security of the enterprise, as well as the principles, functions, methods and means of this process have been presented in the article. It is proposed to consider the economic security of the enterprise as a process of creating conditions for achieving a sufficient level of economic security through protection against threats, based on principles, functions, methods and tools aimed at improving the efficiency, innovation and competitiveness of the enterprise. The principles of ensuring the economic security of the enterprise are systematized according to groups of principles of construction of ensuring the economic security of the enterprise (systematicity, continuity, complexity, legality, innovation, efficiency) and the principles of realization of ensuring the economic security of the enterprise (variability, balance, adequacy, involvement). The study of theoretical approaches to defining the economic security functions of an enterprise as specialized types of tasks aimed at guaranteeing economic security, allowed these functions to systematize and provide them with the following list: information function, identification function, preventive, protective and security functions, evaluation function. Considering the logical relationship between the principles, functions, methods and means of ensuring the economic security of the enterprise, it is proposed to systematize the methods of ensuring economic security in relation to the established functions, namely: monitoring methods; statistical and analytical methods for identifying threats; forecasting and planning methods; analytical methods; administrative and organizational methods; methods of protection against threats. In accordance with the considered principles, functions and methods, a list of means is offered as a constructive, organizational, material embodiment (implementation) of these principles, functions and methods. The means of ensuring the economic security of the enterprise include: information and analytical; organizational and institutional; economic; ideological; technical and technological; legal; social and psychological; power.

Keywords: enterprise; economic security; securement; principles; functions; methods; remedies; approaches

Актуальність. Реалії та виклики зовнішнього середовища функціонування вітчизняних підприємств, а також стан їх внутрішнього середовища, вимагають від суб'єктів господарювання адекватних дій

щодо забезпечення економічної безпеки. Від спроможності підприємства розробити і реалізувати заходи, які б забезпечили виявлення загроз та їх нейтралізацію, багато в чому залежить його виживання і розвиток. Забезпечення економічної безпеки як безперервний перманентний процес створення умов досягнення достатнього рівня економічної безпеки за рахунок захисту від загроз, на основі підвищення ефективності, інноваційності та конкурентоспроможності, є необхідною умовою життєдіяльності діяльності сучасного підприємства. Саме тому, розгляд теоретико-методичних підходів щодо сутності процесу забезпечення економічної безпеки підприємства, а також базових орієнтирів та методологічного підґрунтя цього процесу, а саме принципів та функцій, на основі яких формуються методи та засоби цього забезпечення, є актуальним завданням.

Аналіз останніх наукових досліджень та публікацій. Питанням забезпечення економічної безпеки підприємства присвятили свої роботи Б. Андрушків, О. Анісімова, О. Ареф'єва, Н. Білошкурська, І. Больботенко, Т. Васильців, І. Вінник, М. Войнаренко, Л. Волощук, В. Геєць, Л. Головка, Л. Гончаренко, В. Забродський, Т. Іванюта, С. Ілляшенко, Г. Козаченко, М. Копитко, Л. Корчевська, Т. Кузенко, В. Ліпкан, В. Лук'янова, О. Ляшенко, Л. Малюта, О. Мельник, П. Орлов, В. Пономарьов, І. Рекун, В. Сенчагов, О. Сороківська, А. Турило, М. Фоміна, А. Череп та інші.

При встановленні сутності поняття «забезпечення економічної безпеки підприємства» в підходах вчених було встановлено, що таке словосполучення зустрічається в різних комбінаціях, зокрема: «механізм забезпечення економічної безпеки підприємства», «система забезпечення економічної безпеки підприємства», «організація системи забезпечення економічної безпеки підприємства», «комплексне забезпечення економічної безпеки підприємства» та безпосередньо «забезпечення економічної безпеки підприємства». Крім того, для глибини опрацювання цього питання, необхідно також розглянути трактування вчених щодо таких термінів, як «механізм управління економічною безпекою підприємства», «механізм формування економічної безпеки підприємства», «система економічної безпеки підприємства».

Підходи до формулювання змісту та сутності, систематизації принципів, функцій, методів та заходів забезпечення економічної безпеки підприємства наведені у працях таких вчених-економістів, як Г. Азаренков, Б. Андрушків, А. Беспалько, Я. Білокомірова, Н. Білошкурська, І. Больботенко, С. Бреус, А. Власков, В. Гапоненко, Л. Гнилицька, О. Грунін, С. Грунін, М. Долгунін, Б. Дуб, Д. Дячков,

З. Живко, А. Заїчковський, О. Захаров, Д. Зеркалов, Е. Ібрагімов, Н. Іванова, Т. Іванюта, М. Камлик, І. Керницький, О. Кириченко, М. Копитко, Л. Корчевська, С. Лекареєв, О. Локотецька, О. Ляшенко, В. Мак-Мак, Л. Малюта, С. Міщенко, І. Мойсейенко, О. Орлик, В. Ортинський, О. Погайдак, І. Потапюк, П. Пригунов, В. Сідак, О. Сороківська, А. Соснін, А. Судоплатов, І. Троц, В. Франчук, І. Черниш, О. Шолок, А. Штангрет, Н. Якименко-Терещенко, З. Якубович та інші.

Дослідники всебічно розглядали проблемні питання та при формулюванні підходів використовували такі словосполучення, як «принципи організації системи економічної безпеки підприємства», «принципи побудови системи економічної безпеки підприємства», «принципи формування системи економічної безпеки підприємства», «принципи функціонування системи забезпечення економічної безпеки підприємства», «принципи функціонування системи економічної безпеки», «принципи економічної безпеки підприємства», «принципи системи забезпечення економічної безпеки підприємства», «принципи побудови економіко-організаційного механізму формування економічної безпеки підприємства», «принципи управління економічною безпекою» та безпосередньо «принципи забезпечення економічної безпеки підприємства».

Як показали дослідження, лише перелік назв принципів забезпечення містить 101 позицію. Безпосередньо перелік принципів забезпечення економічної безпеки підприємства містить 48 позицій. Їх набір у того чи іншого дослідника містить різні принципи, які інколи відрізняються чи назвою, чи змістовною характеристикою. Деякі автори в своїх працях наводять лише назви принципів, не розкриваючи їх суть та зміст. Це саме стосується і формулювань щодо функцій, методів та заходів забезпечення економічної безпеки підприємства.

За такої ситуації, виникає необхідність певної систематизації принципів забезпечення економічної безпеки підприємства з метою звести їх до певного зручного переліку, який можна використовувати при теоретичних дослідженнях та практичних розробках.

Мета. Дослідити, проаналізувати, узагальнити та систематизувати підходи вчених щодо сутності забезпечення економічної безпеки підприємства, а також принципів, функцій, методів та засобів цього процесу.

Виклад основних результатів дослідження. Як відомо, термін «безпека» в перекладі з грецької мови означає «володіти ситуацією», що дозволяє розглядати її як стан суб'єкта, при якому зміни притаманних йому якостей та параметрів, внаслідок виникнення непередбачуваної

ситуації, є незначними або добре контрольованими. У широкому розумінні безпека – це здатність до виживання, незалежності, самобутності, тобто всього того, що забезпечує можливість розвитку.

Скористаємося результатами функціонального аналізу синтаксичних одиниць, проведеного дослідниками В. Ліпкан та Ю. Максименко [22] щодо проблем формування категорійно-понятійного апарату національної безпеки, зосередившись на тих аспектах, що стосуються нашого дослідження, а саме словосполучення «забезпечення економічної безпеки». Цими авторами було проведено «грунтовний контент-аналіз 118 безпекових досліджень, де мультиплікандом виступав термін «безпека», що уможливив сформувати перелік найбільш уживаних понять, котрими її описують – «гарантування», «підтримка», «охорона», «захист», «контроль», «управління», «формування», «організація», а також розглянути співвідношення вищезазначених понять із визначенням поняття «забезпечення». Такий аналіз дав змогу авторам зробити висновок, що поняття «забезпечення», «забезпечувати» щодо інших понять («гарантувати», «підтримувати», «охороняти», «захистити», «контролювати», «управляти», «формувати», «організовувати») є більш широкою категорією, оскільки охорона, захист, контроль тощо є одиничними складовими процесу забезпечення. Поняття ж «забезпечення» охоплює весь спектр заходів (організаційних, контрольних, охоронних, захисних тощо), що вживаються задля реалізації цілей безпеки. Даний підхід широко представлений в багатьох наукових дослідженнях.

Вчені А. Меліхов та Е. Камишнікова в своїх дослідженнях [26] слушно запропонували «логіку розмежування понять «забезпечення економічної безпеки підприємств» та «економічна безпека підприємств» за схемою «діяльність – результат діяльності»».

Результати проведеного дослідження щодо сутності забезпечення економічної безпеки підприємства наведено в табл. 1.

Таблиця 1 – Узагальнення підходів до визначення сутності забезпечення економічної безпеки підприємства

Автор	Сутність
М. Копитко[19]	«процес, що передбачає сукупність послідовних та обґрунтованих дій менеджерів з метою досягнення такого стану діяльності підприємства, який дозволяє з максимальною ефективністю використовувати доступні ресурси для захисту інтересів від впливу дестабілізуючих чинників»
Л. Малюта[24]	«складний комплексний інтегрований елемент загальної системи управління підприємством на всіх рівнях її забезпечення, і передбачає сукупність заходів (організаційних, профілактичних,

	пропагандистських, контролюючих, захисних), які вживаються задля реалізації цілей безпеки»
В. Сенчагов [36]	«безперервний, системний процес, який полягає у попередженні негативних явищ та процесів»
Л. Молдован [13]	«процес реалізації її функціональних складових з метою запобігання можливим збиткам і досягнення максимального рівня безпеки як сьогодні, так і в майбутньому»
Е. Олейніков [31]	«процес реалізації функціональних складових економічної безпеки з метою запобігання можливих втрат і досягнення максимального рівня економічної безпеки підприємства як зараз, так і в майбутньому»
В. Франчук [42]	«сукупність необхідних взаємопов'язаних елементів, діяльність яких спрямована на протидію внутрішнім і зовнішнім загрозам з метою захисту корпоративних економічних інтересів та створення безпечних умов розвитку»
М. Фоміна [41]	«є процесом створення сприятливих умов діяльності, процесом оволодіння суб'єктом необхідними для власного існування умовами, при яких реалізовувалися б його інтереси, здійснювалися б поставлені ним цілі»
Л. Корчевська [20]	«основною домінантою забезпечення економічної безпеки підприємства є здатність протидіяти наявним і можливим ризикам, загрозам та дії несприятливих факторів внутрішнього та зовнішнього характеру»
О. Петрина [32]	«підтримка нормального режиму функціонування, моніторинг зовнішнього середовища і взаємодія з ним»
О. Ареф'єва, Т. Кузенко [2]	«сукупність економічних відносин, що складаються з приводу формування здатності системи протистояти загрозам, в умовах обмеженості трудових, фінансових, матеріальних ресурсів»
Т. Васильців [5]	«узгоджене застосування методів оцінювання збитків як бази та інструменту контролю, а також орієнтира під час планування та здійснення фінансово-господарської діяльності підприємства»
С. Шкарлет [43]	«системний процес, в якому поєднуються три основних компоненти: по-перше, діагностика та оцінка фінансово-економічних, операційних, та організаційних критеріїв з метою завчасної ідентифікації джерел виникнення небезпечних для діяльності підприємства проявів; по-друге, – своєчасне застосування релевантного каталогу антикризових (стабілізаційних) заходів нейтралізації внутрішніх і зовнішніх факторів; по-третє, – формування системи рекомендацій і заходів щодо створення конкурентної переваги та забезпечення розвитку підприємства на усіх етапах його життєвого та операційного циклів»
В. Лєсняк [21]	«регулярний і безперервний процес, пов'язаний з підготовкою, обґрунтуванням, прийняттям, контролем реалізації та оцінкою ефективності управлінських рішень, спрямованих на перетворення стану небезпеки в захищеність за рахунок контролю використання ресурсів і власності, комбінування зовнішніх чинників впливу, прогнозування і моніторингу викликів і загроз економічній безпеці, їх відображення та нейтралізації з мобілізацією наявних резервів»
О. Мельник [27]	«процес створення сприятливих умов та середовища, при яких суб'єкт господарювання досягає найефективнішого використання ресурсів, реалізації поставлених цілей в умовах конкурентного середовища та

	забезпечується захист від різного роду загроз та непередбачуваних обставин»
Е. Князева, А. Сечняк [17]	«1) управління підприємством в конкурентних умовах – здійснення управління підприємством з метою забезпечення його виживання та розвитку в несприятливих конкурентних умовах; 2) діяльність із забезпечення економічної безпеки – специфічний підпроцес управління в конкурентних умовах – управління спеціальними підрозділами підприємства, діяльність яких спрямована на виявлення та запобігання загроз у процесі забезпечення його успішного існування та розвитку»
Л. Гончаренко [8]	«процес реалізації її функціональних складових з метою запобігання можливих збитків і досягнення максимального рівня економічної безпеки в поточний момент і в майбутньому. Способи забезпечення економічної безпеки підприємства - це набір заходів і система організації їх виконання та контролю, які дозволяють досягати найбільш високих значень рівня економічної безпеки підприємства»
Б. Андрушків, Л. Мальюта, О. Погайдак [1]	«можна розглядати як систему, оскільки вона відповідає основним положенням загальної теорії систем, серед яких: – організація розглядається як цілісність з особливими властивостями, яка водночас складається із елементів і підсистем зі специфічними властивостями, залишаючись відносно відокремленими, вони вступають у стосунки між собою; – можливе визначення «межі організації» та її середовища (зовнішнього оточення), а у складі останнього – виокремлення його частин. Це необхідно для з'ясування того, у яких формах підприємство як відкрита система вступає у взаємодію зі своїм середовищем та як середовище впливає на внутрішнє його середовище; – можливість вивчення динаміки організацій, що дозволяє здійснити дослідження процесів зростання, загального «життєвого циклу» розвитку підприємства тощо; – система може розглядатися як підсистема або елемент іншої, більш загальної системи – надбудови»
О. Коваленко [18], О. Жихор, О. Барановський [12]	«процес, метою якого є досягнення певного стану підприємства, що характеризується як безпечне»; «безперервний, системний процес, перебіг якого передбачає діагностику зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства, планування, організацію та реалізацію заходів щодо підтримки стабільного функціонування підприємства відповідно до його стратегічних, тактичних та поточних цілей, що досягається, в першу чергу, шляхом найбільш раціонального розподілу та використання ресурсів»
О. Сороківська [39]	«реалізація сукупності взаємопов'язаних і взаємообумовлених дій суб'єктів підприємницької діяльності із формування такого механізму управління процесами залучення ресурсів та їх перетворенням у суспільно корисні продукти, який, поряд із виробничими, містить методи й технології ефективної взаємодії з усіма групами зацікавлених осіб для протидії реальним і потенційним загрозам середовища господарювання, завдяки чому формується (підтримується) достатній рівень економічної безпеки ... підприємства, що дає йому змогу функціонувати на ринку і розвивати свої ринкові можливості»

Джерело: систематизовано автором

Як видно із розглянутих визначень, дослідники розглядають забезпечення економічної безпеки як процес (процесний підхід), який «передбачає сукупність послідовних та обґрунтованих дій», «створення сприятливих умов», «метою якого є досягнення певного стану підприємства, що характеризується як безпечно». М. Копитко, зазначає, що «з усталених філологічних понять (термінів) однозначно впливає, що забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання логічно пояснювати як процес, що передбачає сукупність послідовних та обґрунтованих дій менеджерів з метою досягнення такого стану діяльності підприємства, який дозволяє з максимальною ефективністю використовувати доступні ресурси для захисту інтересів від впливу дестабілізуючих чинників» [19]. Тобто, більшість думок співпадають із тлумаченням дієслова «забезпечувати» як створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось; захищати від небезпеки. Частина дослідників розглядає забезпечення економічної безпеки як систему (системний підхід), який охоплює сукупність взаємопов'язаних елементів, діяльність яких спрямована на протидію загрозам.

Враховуючи існуючі підходи, а також необхідність, на нашу думку, при розгляді цього поняття окреслити певні передумови досягнення безпечного стану, вважаємо, що під забезпеченням економічної безпеки підприємства варто розуміти процес створення умов досягнення достатнього рівня економічної безпеки за рахунок захисту від загроз, що базується на принципах, функціях, методах і засобах, спрямованих на підвищення ефективності, інноваційності та конкурентоспроможності діяльності підприємства. Тобто, в якості гіпотези буде виступати припущення, що, забезпечуючи підвищення ефективності, інноваційності та конкурентоспроможності, підприємство буде забезпечувати і свою економічну безпеку.

Для дієвого забезпечення економічної безпеки важливим моментом є визначення та дотримання базових орієнтирів та методологічного підґрунтя цього процесу, а саме принципів та функцій забезпечення, на основі яких формуються методи та засоби цього забезпечення. У структурі загальної теорії безпеки принципи й методи грають евристичну та методологічну роль і дають цілісне уявлення про зв'язки у досліджуваній галузі знань.

Про значення принципів французький філософ Клод Адріан Гельвецій (1715–1771) писав: «Знання певних принципів легко замінює незнання певних фактів» (Твір «Об уме» (De l'Esprit), 1758) [7]. Коли в стародавні часи будували храм, та перший камінь в основу муру теж

звали принципом. Принцип це те, що не можна міняти, бо на ньому ґрунтується чи збудовано все інше.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає принцип як основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і т.ін. [6]. Словник іншомовних слів трактує принцип як особливість, що покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось [38]. Філософський енциклопедичний словник систематизує виклад філософських знань з позицій сьогодення і визначає принцип (від лат. *princĭpium* – начало, основа) як першопочаток, те, що лежить в основі певної сукупності фактів, теорії, науки; тлумачить це поняття здебільшого як категорію теоретико-пізнавальну на основі розрізнення того, що лежить в основі дійсності; як центральне поняття, основоположну ідею, що пронизує певну систему знання і субординує його. Зазначається, що у межах теоретичного знання принцип означає вимогу розгортання самого знання у систему, де всі теоретичні положення логічно пов'язані між собою і впливають певним чином одне з одного; будь-яка теоретична система знання ґрунтується на принципах, пов'язаних між собою [40].

Узагальнюючи думки фахівців, зокрема [4, 16] можна визначити принципи забезпечення економічної безпеки підприємства як основні правила і системні властивості природи цього процесу, що виступають методологічним підґрунтям при дослідженні функцій, обґрунтуванні методів і розробці заходів щодо забезпечення економічної безпеки підприємства.

Аналіз підходів до визначення принципів та розкриття їх сутності наведено у табл. 2.

Таблиця 2 – Аналіз підходів до формулювання принципів забезпечення економічної безпеки підприємства та їх змістовної характеристики

№	Принципи	Узагальнення сутності принципу чи авторське трактування
1	Законності / правомірності / легітимності	Визначення верховенства закону, тобто вся діяльність щодо забезпечення економічної безпеки підприємства не має суперечити діючому законодавству / проголошує імперативність дотримання вимог існуючого правового поля, правил корпоративного устрою та норм соціальної відповідальності
2	Комплексність / системність	Необхідність забезпечення захищеності всіх об'єктів захисту підприємства на основі розробки взаємообумовлених і взаємопов'язаних методологічних, організаційних та технічних підсистем із залученням усіх суб'єктів і активів підприємства
3	Узгодженості / узгодження	Заходи забезпечення економічної безпеки повинні бути узгодженими / Є поєднанням принципів збалансованості та оптимальності, означає дотримання обґрунтованості при прийнятті рішень, виходячи з позицій раціональності (похідним є принцип досягнення згоди, реалізація якого передбачає

		взаємну економічну відповідальність і виконання взаємних зобов'язань стейкхолдерів)
4	Комбінація превентивних і реактивних заходів	Зважена та збалансована розробка заходів превентивного та реактивного характеру
5	Безперервність / неперервності	Постійність, безперервність забезпечення економічної безпеки / функціонування комплексної системи забезпечення економічної безпеки підприємства
6	Континуальність	Безперервне функціонування процесів забезпечення економічної безпеки
7	Доцільності	Обґрунтування доцільності тих чи інших заходів забезпечення економічної безпеки / ефективність роботи механізму безпеки повинна бути вищою від його вартості
8	Координація / координованість	Взаємодія всіх елементів і відсутність протиріч
9	Поєднання гласності та конфіденційності	З одного боку, заходи щодо забезпечення повинні бути відомі працівникам підприємства, а з іншого – цілий ряд способів, сил, засобів, методів забезпечення повинні бути законспіровані та відомі вузькому колу фахівців
10	Позитивність	Цілі забезпечення економічної безпеки підприємства мають бути сформульовані позитивно, тобто визначати прагнення одержати, а не прагнення позбутися будь-чого
11	Сумісність	Встановлення єдиного вектору цільової орієнтації всієї системи економічної безпеки підприємства та забезпечення взаємоузгодження цілей: за особами; за змістом; за часом; за сферами
12	Реальність	Розмір і складність головних цілей повинні бути адекватними для їх виконання та не виходити за гранично допустимі межі для виконавців
13	Реалістичність	Розробка реалістичних, здійсненних заходів щодо забезпечення економічної безпеки
14	Конкретність	Чітке визначення термінів та відповідальних при досягненні цілей забезпечення економічної безпеки підприємства
15	Вимірність	Кількісна вимірність цілей забезпечення економічної безпеки підприємства
16	Прийнятність	Сприйняття цілей забезпечення економічної безпеки підприємства співробітниками
17	Зосередженість	Забезпечення ієрархічне зосередження зусиль на головних функціях
18	Автономність	Певна незалежність кожної функції забезпечення
19	Актуалізація	Своєчасність виконання функцій забезпечення, при появі потенційних чи реальних загроз
20	Нейтралізація	Цей принцип розкриває механізм нейтралізації дисфункцій за умов внутрішнього або зовнішнього впливу
21	Принцип одночасності чотирьох ролей	Будь-який елемент поза межами та всередині підприємства з погляду забезпечення безпеки підприємства може виступати одночасно у чотирьох ролях: 1) суб'єкта (засіб, механізм, спосіб) забезпечення безпеки; 2) об'єкта забезпечення безпеки (елемент, що захищається); 3) джерела загрози; 4) об'єкта загрози

22	Комбінація централізації та децентралізації	Централізація та децентралізація повинні знаходитися у розумному та раціональному сполученні
23	Ієрархічність	Вищий рівень забезпечення економічної безпеки керує нижчим рівнем
24	Пріоритет об'єкта над суб'єктом	Службу економічної безпеки підприємства доцільно формувати у тому випадку, коли об'єктивні фактори вимагають її створення
25	Єдність розпорядництва / Єдиноначальність	Чітка закріпленість повноважень за кожним керівником стосовно кожного об'єкту управління (підрозділу або робочого місця)
26	Мінімальна складність структури	Чим простіша структура, тим легше досягти повної скординованості всіх елементів і зв'язків
27	Персональна відповідальність / відповідальності	Всі елементи структури забезпечення економічної безпеки підприємства (власники бізнес-процесів, працівники, клієнти тощо) повинні нести персональну відповідальність за збереження режиму безпеки
28	Адаптивність	Здатність пристосовуватися до змін зовнішнього і внутрішнього середовища, інтенсивності його впливу, до цільової переорієнтації, до нової стратегії розвитку
29	Економічність / економість	Витрати на забезпечення економічної безпеки не повинні перевищувати ефект від неї
30	Надійність	Високий ступінь надійності процесів
31	Паралельність	Синхронне функціонування процесів забезпечення економічної безпеки
32	Послідовності	Послідовність в розробці і здійсненні заходів забезпечення економічної безпеки
33	Плановість	Визначення стратегії забезпечення економічної безпеки
34	Організованості	Організація забезпечення економічної безпеки підприємства як процесу
35	Цілеспрямованість	Максимальна орієнтація системи економічної безпеки на виконання її місії, тобто всі цілі, функції, структура та процеси мають бути зосереджені на виявленні, прогнозуванні та попередженні небезпек та загроз, активну протидію негативним впливам, локалізацію й усунення наслідків загроз у випадку їх реалізації
36	Відкритість	Врахування взаємозв'язків і взаємозалежностей ендегенного, екзогенного середовищ
37	Нелінійність	Результат суми впливів на економічну безпеку підприємства не дорівнює сумі результатів цих впливів
38	Динамічність	Забезпечення економічної безпеки підприємства є гнучким і рухомим процесом
39	Дисипативність	Розсіювання або втрата енергії, що використовує економічна безпека підприємства, і отримання нової енергії із зовнішнього середовища
40	Гомеостатичність (атрактивність)	Саморегуляція на основі зворотних зв'язків
41	Емерджентність	Перехід кількісних змін в якісні, спонтанне утворення нових особливих властивостей економічної безпеки підприємства за

		рахунок взаємодії її складових елементів, які окремо мають інші незалежні властивості
42	Результативності	Своєчасне попередження та/або ефективне подолання негативного впливу загроз, при цьому забезпечуючи розвиток підприємства
43	Науковості та прогресивності	Забезпечення економічної безпеки підприємства має відбуватися на основі застосування сучасних наукових підходів
44	Єдності теорії та практики	Симбіоз теоретичних наробок та практичних рекомендацій при забезпеченні економічної безпеки
45	Варіативності / варіантності / багатоваріантності / альтернативності	Кожне управлінське рішення в сфері економічної безпеки має розроблятися в декількох альтернативних варіантах, враховуючи певні критерії
46	Гнучкості / та адаптації	Цілі не є жорстко заданими. Сформульована ціль має містити простір для коригування внаслідок змін внутрішнього та зовнішнього середовища
47	Розвитку і вдосконалення	Здатність системи економічної безпеки підприємства до розвитку та вдосконалення
48	Перспективності	Заходи щодо забезпечення економічної безпеки повинні враховувати перспективи розвитку підприємства

Джерело: систематизовано автором

Розуміючи, що виділення і систематизація принципів є теоретичним підґрунтям концептуального підходу до забезпечення економічної безпеки підприємств, що є предметом нашого дослідження, та приєднуючись до попередніх дослідників, пропонуємо систематизувати принципи забезпечення економічної безпеки підприємства за такими групами:

1. Принципи побудови забезпечення економічної безпеки підприємства – системності, безперервності, комплексності, законності, інноваційності, ефективності.

2. Принципи реалізації забезпечення економічної безпеки підприємства – варіативності, збалансованості, адекватності, залученості.

Сутність зазначених принципів наступна:

- Системність. Передбачає, що побудова забезпечення економічної безпеки підприємства має мету та взаємопов'язані і взаємоузгоджені елементи (структуру), що «працюють» на досягнення цієї мети. Забезпечення враховує, що підприємство як соціально-економічна система, розвивається і удосконалюється, і саме, в свою чергу, розвивається і удосконалюється. Тобто, забезпечення охоплює усі дії, операції, бізнес-процеси і виробничі цикли підприємства.

- Безперервність. Забезпечення будується як постійний, безперервний процес, у часі і у просторі.

- Законність. Відповідність всіх заходів забезпечення економічної безпеки діючому законодавству.

- Комплексність. Охоплення забезпеченням всіх складових діяльності підприємства, врахування всіх аспектів і рівнів організаційно-управлінської структури підприємства (робочі місця, структурні підрозділи, філії, види і сегменти діяльності, напрямки економічної активності і т.д.), а також системних і інфраструктурних процесів.

- Інноваційність. Побудова забезпечення і розробка заходів на основі інноваційних підходів, враховуючи останні досягнення науки і техніки, постійний моніторинг.

- Ефективність. Результати функціонування забезпечення мають перевищувати витрати на його побудову.

- Збалансованість. Використання заходів забезпечення превентивного і реактивного характеру.

- Адекватність. Своєчасність і використання заходів у відповідності з реальними та потенційними загрозами, розробка і реалізація заходів з певним рівнем конфіденційності.

- Варіативність. Наявність певних альтернативних варіантів заходів забезпечення.

- Залученість. До розробки і впровадження заходів залучаються фахівці та весь персонал підприємства, що дозволить запропонувати дієві шляхи забезпечення економічної безпеки.

Такий підхід, на нашу думку, сприятиме більш чіткому розумінню процесів побудови та реалізації забезпечення економічної безпеки.

Наступним етапом нашого дослідження є розгляд функцій забезпечення економічної безпеки підприємства. Зауважимо, що дослідження функцій як спеціалізованого виду завдань, виконання яких сприятиме забезпеченню економічної безпеки підприємства, буде проводитися з точки зору виявлення загроз та їх нейтралізації.

Дослідник М. Копитко виділяє наступні функції забезпечення економічної безпеки (при діяльності служби безпеки підприємства): адміністративно-господарча, господарсько-розпорядча, обліково-контрольна, організаційно-технічна, планово-виробнича, матеріально-технічна, науково-методична, інформаційно-аналітична, навчально-організаційна, соціально-кадрова [19].

І. Франчук та З. Живко у своїх працях зазначають, що система економічної безпеки підприємства виконує дві основні функції: превентивно-профілактичну та оперативно-інформаційну [14, 15, 42]. Розкриваючи їх зміст, дослідники пояснюють, що «превентивно-профілактична функція спрямована на виконання сукупності

взаємопов'язаних заходів для створення середовища, що забезпечує безпечний розвиток підприємства та реалізується через виконання загальних заходів безпеки».

Досліджуючи механізм забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання, в роботі [25] зазначено такі функції: аналітична; прогностична; інформаційна; попереджувальна; захисна; регулююча; контрольна; стимулююча; практична; забезпечувальна.

Автори Н. Серебрякова, С. Волкова, Т. Волкова серед функцій механізму забезпечення економічної безпеки підприємства виділяють наступні функції [37]: захисна; інформаційна; регулятивна; превентивна (попереджувальна); інноваційна; соціальна.

Враховуючи напрацювання вчених, а також поставлену мету, серед функцій забезпечення економічної безпеки підприємства доцільно зазначити наступні:

1. Інформаційна. На нашу думку, має включати дії за двома напрямками: моніторинг зовнішнього і внутрішнього середовища з метою створення переліку факторів, що можуть вплинути на підприємство в довгостроковій і короткостроковій перспективі; моніторинг факторів і загроз та їх ранжування за ймовірністю настання, за рівнем впливу на підприємство, за можливістю впливу на них чи нейтралізації.

2. Ідентифікація. Кількісне і якісне оцінювання загроз, їх врахування за напрямками діяльності підприємства, структурними підрозділами, суб'єктами.

3. Превентивна. Наукове прогнозування стану зовнішнього і внутрішнього середовища, формування переліку «симптомів» зовнішнього і внутрішнього середовища, які свідчать про можливість виникнення загроз. Визначення тенденцій і закономірностей.

4. Захисна. Також має включати два напрямки: безпосередньо розроблення заходів щодо уникнення, нейтралізації та ліквідації наслідків загроз; розроблення стратегії і тактики забезпечення економічної безпеки підприємства.

5. Оцінювання результативності і ефективності. Оцінювання відповідності заходів забезпечення економічної безпеки цілям підприємства, порівняння отриманих результатів і витрат на забезпечення економічної безпеки. За ДСТУ ISO 9000:2007, результативність (effectiveness) – ступінь реалізації запланованої діяльності і досягнення запланованих результатів, ефективність (efficiency) – співвідношення між досягнутим результатом і використаними ресурсами [9].

6. Забезпечувальна. Організування кадрового, фінансового, матеріального, технічного та інформаційного забезпечення розробки та реалізації заходів.

Як відомо, метод – це шлях досягнення мети, що виходить із знання загальних закономірностей та будується з урахуванням певних принципів. Оскільки нашу мету – забезпечення економічної безпеки підприємства, можна сформулювати як гарантування достатнього рівня економічної безпеки на основі підвищення ефективності, інноваційності та конкурентоспроможності діяльності підприємства задля його економічного, науково-технічного та соціального розвитку, проведемо дослідження та сформулюємо власне бачення щодо методів забезпечення економічної безпеки підприємства.

В. Франчук [42] пропонує наступний перелік методів: - адміністративно-організаційні (створення відповідного механізму забезпечення і певного підрозділу в організаційній структурі підприємства); - інформаційно-аналітичні (збирання та оброблення інформації); - економічні (моніторинг, контроль та аналіз діяльності підприємства, управління ризиками); - правові (нормативно-правові документи, процедури юридичного захисту, взаємовідносини з правоохоронними органами); - технічні (засоби захисту, контроль доступу); - соціально-психологічні (психологічний вплив).

В дисертаційній роботі Л. Малюти при розгляді комплексного методологічного інструментарію дослідження проблеми забезпечення економічної безпеки запропоновані наступні методи: спостереження; порівняння; аналіз і синтез; індукція; дедукція; статистичне дослідження; систематизація; зведення; кореляційний аналіз; системно-структурний аналіз; соціологічне опитування; експертне оцінювання; монографічний; системний; графічний; історичний; логічний [24]. На нашу думку, такий перелік методів більше відповідає методам дослідження певної проблеми, зокрема, і забезпечення економічної безпеки підприємства.

В роботі [25] серед методів механізму забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання зазначені наступні: нормативно-правові, фінансово-економічні, організаційні, інформаційні.

Автори Т. Логутова та Д. Нагаєвський методами забезпечення економічної безпеки визначають: - збирання та аналітичну обробку інформації щодо економічної ситуації макро- і мікрорівня в оточенні підприємства; - прогнозування можливих загроз для підприємства; - завчасне відпрацювання моделей (алгоритмів) протидії негативному впливу загрози на діяльність підприємства; - проведення практичного експерименту щодо перевірки ефективності відпрацьованих моделей

(алгоритмів); - внесення коректив і застосування відпрацьованих моделей на практиці [23]. На нашу думку, в такому трактуванні це більше схоже на заходи чи засоби забезпечення.

Б. Дуб у своїй праці [10] зазначає наступні методи механізму забезпечення економічної безпеки підприємства: адміністративні (планування, прогнозування, організація, управлінський облік, аналіз, діагностика, регулювання, стимулювання, контроль, координація) та економічні (до яких належать традиційні – страхування і хеджування, та альтернативні методи - операційні коригування (зміна бізнес-процесів або їх параметрів), стратегічні організаційні зміни (структурні модифікації в масштабі підприємства), реальні опціони, альянсні стратегії, комбінування страхового та фінансового захисту, управління структурою капіталу підприємства, резервне фінансування).

Дослідники В. Пономаренко та С. Кавун пропонують наступну класифікацію методів та засобів забезпечення економічної безпеки підприємства [33]:

1. За функціональним призначенням – попередження, визначення, блокування, встановлення.
2. За областю використання – ресурси системи, територія, документообіг, устаткування.
3. За характером протистояння – активні, пасивні, комбіновані.
4. За масштабністю – державні, комбінаційні, корпоративні, локальні.
5. За використаними методами та засобами – організаційні, технічні, програмні, правові, апаратні.
6. За етапами розвитку підприємства – створення, становлення, поширення, розвиток.
7. За цілями реалізації – захист від НСД, захист каналів зв'язку, захист юридичних документів, захист від програмних дій.

Враховуючи велику кількість наробок та пропозицій дослідників, вважаємо, що систематизувати методи забезпечення економічної безпеки доцільно у прив'язці до встановлених функцій, а саме:

1. Методи моніторингу (зовнішнього і внутрішнього середовища). До них відносяться спостереження, анкетування, опитування, методи збору інформації (самооцінювання, фокусні групи, індивідуальні чи групові інтерв'ю, дослідження, аналіз змісту документів [34], методи опрацювання інформації (групування, сортування, узагальнення, контент-аналіз), методи емпіричного дослідження. Методи зберігання інформації (створення документальних архівів, баз даних), методи

використання інформації (у вигляді усних чи письмових повідомлень) [3].

2. Статистичні та аналітичні методи для ідентифікації загроз. Методи кількісного і якісного оцінювання загроз: статистичний метод (статистичної обробки кількісного матеріалу); методи економічного і соціологічного аналізу; метод порівняння; експертні методи; SWOT-аналіз, PEST-аналіз, SNW-аналіз (strength-neutral-weakness position), метод розробки сценаріїв розвитку подій (комбінація експертних методів і методів моделювання).

3. Методи прогнозування та планування (стратегічного, тактичного, оперативного). Інтуїтивні (експертні) методи: індивідуальні (анкетування, інтерв'ю, аналітичний, написання сценарію) та колективні (комісії, колективної генерації ідей («мозковий штурм»), Дельфі, матричний). Формалізовані методи: методи екстраполяції (найменших квадратів, експонентного згладжування, ковзних середніх, адаптивного згладжування) та методи моделювання (структурний, сітьовий, матричний, імітаційний). Методи планування (розроблення плану – послідовний (сукцесійний) та синхронний (симультаційний) методи; обчислення планових показників – нормативний, факторний, динамічно-статистичний методи; узгодження ресурсів та потреб – балансовий та матричний методи; вибору варіанту плану – порівняння та економіко-математична оптимізація; форма представлення плану – таблицна, лінійно-графічна, логіко-структурна (сітьова)); соціологічні та соціально-психологічні (біхевіористські) методи; аналітичні, статистичні методи; методи математичного програмування; евристичні, експертні методи; метод сценаріїв; метод «дерева рішень»

4. Аналітичні методи – для оцінювання результативності і ефективності. Методи порівняння (динамічного і просторового), метод угруповань (рейтинговий метод, метод кластерного аналізу, бальний метод), методи математичної статистики, матричний метод, метод факторного аналізу, ранговий метод, рейтинговий метод, методи експертних оцінок, метод нечіткої логіки, метод нейронних мереж та інші.

5. Адміністративні та організаційні методи. Спрямовані на побудову організаційної структури забезпечення, на координування і інтеграцію основних дій. Включають експертний метод, метод порівняння та аналогії, метод структуризації мети, метод організаційного моделювання, що будуються на основі класичного, біхевіористичного (поведінкового), ситуаційного, системного підходів. Як варіанти побудови організаційної

структури, можуть бути створення відповідного структурного підрозділу (служби безпеки, служби економічної безпеки) або аутсорсинг.

6. Методи захисту від загроз. Дослідник О. Орлик [30] на основі опрацювання джерел [11, 28] наводить наступний перелік методів захисту від загроз і нейтралізації їх негативних наслідків: методи ухиляння від загроз; методи локалізації загроз; методи передачі ризиків від загроз; методи компенсації; методи диверсифікації; методи лімітування. На нашу думку, всі ці методи якнайкраще підходять до зазначеної нами групи методів забезпечення економічної безпеки щодо захисту від загроз.

Розглянувши принципи, функції та методи забезпечення економічної безпеки підприємства, перейдемо до дослідження засобів забезпечення, розуміючи, що засоби – це конструктивне, організаційне, матеріальне втілення, конкретна реалізація принципів, функцій та методів. Їх вибір залежить від конкретних умов діяльності, стану зовнішнього та внутрішнього середовища, рівня безпеки, вартості та інших критеріїв. Дослідник М. Копитко зазначає, що «засоби – це своєрідні інструменти впливу суб'єктів на об'єкти і функціональні підсистеми в системі економічної безпеки підприємства; при цьому використання тих чи інших засобів зумовлено розмірами підприємства, чисельністю персоналу, специфікою діяльності тощо» [19].

Т. Васильців, запропонувавши основні функції забезпечення економічної безпеки, зазначає, що до засобів забезпечення відносяться: нормативно-правові акти; засоби соціально-психологічного та інформаційно-роз'яснювального характеру; організаційно-інституціональні заходи (в т.ч. оперативного фізичного захисту); регуляторний, податковий, фінансово-кредитний, інноваційно-інвестиційний та ін. складники державної політики; системи управління безпекою на різних рівнях ієрархії управління [5].

Дослідники О. Редьква та М. Башинська зазначають, що «поряд із методами забезпечення економічної безпеки машинобудівного комплексу неабияку роль відведено певними засобам, які в сукупності дають можливість гарантувати стабільність функціонування підприємств» [35]. В своїй праці засобами забезпечення економічної безпеки машинобудівного комплексу вони називають важелі, за допомогою яких здійснюється вплив з метою отримання бажаного результату і виділяють наступні:

1. Політичні засоби - повинні передбачати підтримку та захист інтересів підприємства на різних рівнях влади.

2. Економічні засоби - передбачають прийняття економічних рішень в інтересах підприємства.

3. Технічні засоби - сейфи, системи відео- та теленагляду, системи декодування, кодування інформації, системи ідентифікації особи.

4. Правові засоби - є дієвими під час захисту законних інтересів підприємства у відносинах з державою, партнерами по бізнесу, іноземними партнерами.

5. Інформаційні засоби - використовують з метою захисту комерційної таємниці підприємства.

Дослідники Т. Олешко та Я. Пазюра розглядають склад засобів забезпечення економічної безпеки за стратегічної та тактичної точок зору [29].

На думку М. Копитко [19], до засобів забезпечення економічної безпеки підприємства відносяться технічні (використання техніки та технологій, що захищають навколишнє середовище, виробничі процеси, надають фізичний захист), ідеологічні (формування корпоративної ідеології економічної безпеки), правові (законодавчі акти, що спрямовані на захист економічних інтересів, а також статuti, розпорядження, накази, положення), моральні (формування культури та етики), економічні (елементи господарчого механізму, що дають змогу захистити економічні інтереси), організаційні (формування інститутів і структур безпеки), інформаційні (контроль за розповсюдженням інформації, обмеження доступу до даних).

На основі опрацьованого матеріалу, а також бачення щодо функцій та методів забезпечення економічної безпеки підприємства, пропонується наступна систематизація засобів забезпечення економічної безпеки підприємства:

- Інформаційно-аналітичні. Засоби збирання і обробки інформації щодо стану зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства, загроз його економічній безпеці.

- Організаційно-інституціональні. Засоби організування і побудови забезпечення.

- Економічні. Планування, стимулювання, обґрунтування, оцінювання заходів щодо забезпечення економічної безпеки.

- Ідеологічні. Засоби формування системи ідей, теорій і понять, що відображають і оцінюють ставлення до забезпечення економічної безпеки підприємства.

- Техніко-технологічні. Засоби і технології захисту від загроз.

- Правові. Нормативні документи, які закріплюють та регламентують забезпечення економічної безпеки підприємства.

- Соціально-психологічні. Засоби впливу на персонал, контрагентів та ін.

- Силкові. Засоби захисту майна, матеріальних цінностей, інформації, усіх видів ресурсів підприємства від загроз.

Логічний взаємозв'язок між запропонованими функціями, методами та засобами забезпечення економічної безпеки підприємства зображено на рис. 1.

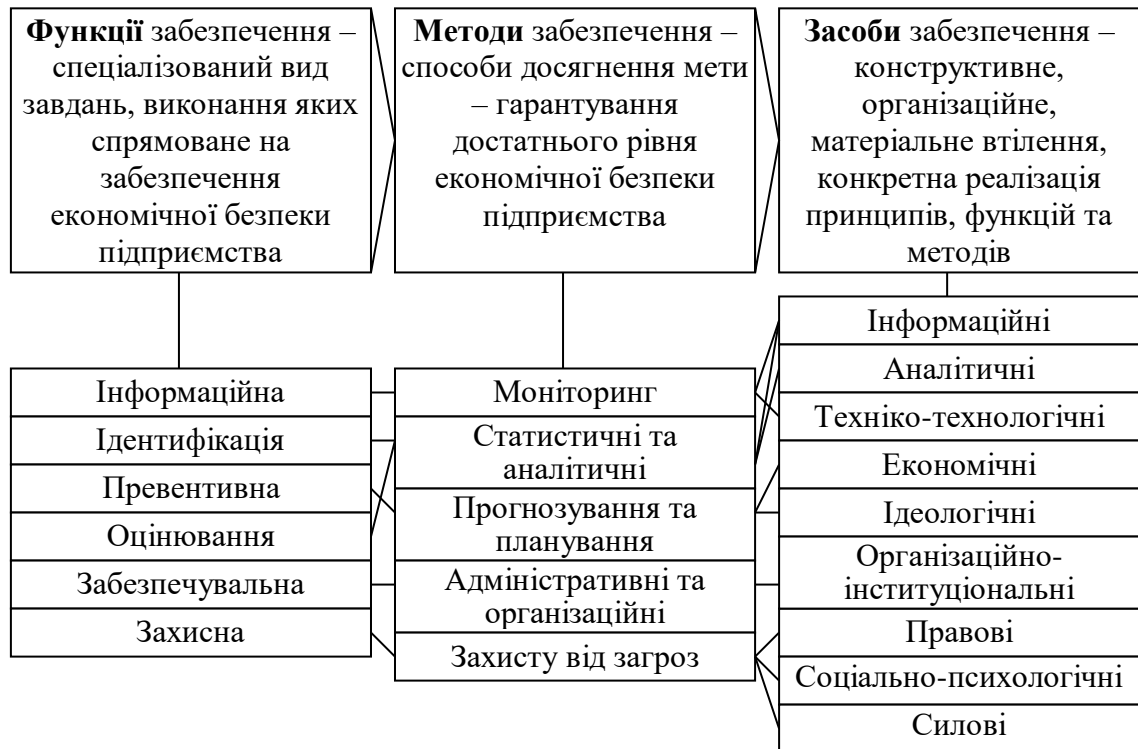

Рис. 1 Взаємозв'язок між функціями, методами та засобами забезпечення економічної безпеки підприємства
 Джерело: авторська розробка

Висновки. Таким чином, за результатами теоретичного дослідження було сформульовано бачення сутності забезпечення економічної безпеки підприємства на основі процесного підходу та з окресленням передумов досягнення безпечного стану як процесу створення умов досягнення достатнього рівня економічної безпеки за рахунок захисту від загроз, що базується на принципах, функціях, методах і засобах, спрямованих на підвищення ефективності, інноваційності та конкурентоспроможності діяльності підприємства. Принципи забезпечення економічної безпеки підприємства систематизовано за групами принципів побудови забезпечення економічної безпеки підприємства (системності, безперервності, комплексності, законності, інноваційності, ефективності) та принципів реалізації забезпечення економічної безпеки

підприємства (варіативності, збалансованості, адекватності, залученості). Систематизовано та надати перелік функцій забезпечення економічної безпеки підприємства: інформаційна функція, функція ідентифікації, превентивна, захисна та забезпечувальна функції, функція оцінювання. У відповідності з цими функціями, систематизовано методи забезпечення економічної безпеки: методи моніторингу; статистичні та аналітичні методи для ідентифікації загроз; методи прогнозування та планування; аналітичні методи; адміністративні та організаційні методи; методи захисту від загроз. До засобів забезпечення економічної безпеки підприємства віднесено: інформаційно-аналітичні; організаційно-інституціональні; економічні; ідеологічні; техніко-технологічні; правові; соціально-психологічні; силові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андрушків Б.М., Малюта Л.Я., Погайдак О.Б. Адаптивна структурно-компонентна модель забезпечення економічної безпеки підприємства. *Економічний аналіз*. 2016. Том 25. № 2. С. 42-50.
2. Ареф'єва О.В., Кузенко Т.Б. Планування економічної безпеки підприємств. Київ : Вид-во Європ. ун-ту, 2004. 170 с.
3. Бабінська С.Я. Обліково-аналітична інформація – важливий елемент інформаційного забезпечення фінансово-господарської діяльності підприємства. *Приазовський економічний вісник*. 2019. Вип. 5 (16). С. 340-344.
4. Більботенко І.В. Принципи організації системи економічної безпеки суб'єктів аудиторської діяльності. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Економічні науки*. 2014. Вип. 5, ч. 2. С. 36-40.
5. Васильців Т.Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : монографія. Львів: Арал, 2008. 384с.
6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / за ред. В.Т. Бусе. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
7. Гельвецій Клод. Сочинения в 2-х томах. Москва : Мысль, 1973-74. Т. 1. 647 с.; Т. 2. 687 с.
8. Гончаренко Л.П. Процесс обеспечения экономической безопасности предприятия. *Справочник экономиста*. 2004. № 12. URL: https://www.profiz.ru/se/12_2004/952/ (дата звернення 15.05.2019).
9. ДСТУ ISO 900: 2007. Системи управління якістю. [Чинний від 2008-01-01]. Київ, 2008. 35 с. (Основні положення та словник термінів).
10. Дуб Б.С. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність, структура, значення. *Формування ефективної моделі розвитку підприємства в умовах ринкової економіки : тези IV Міжнар. науково-практ. конференції (24-25 лист. 2016 р.)*, Житомир : ЖДТУ. 2016. С. 63-65.

11. Дуброва О.С. Сучасний погляд на ризик-менеджмент як важливу складову системи управління підприємством. *Стратегія економічного розвитку України*. 2002. Вип. 1 (8). С. 446-452.
12. Економічна безпека : підручник / авт. кол. ; за ред. О.Б. Жихор, О.І. Барановського. Київ : УБС НБУ, 2015. 467 с.
13. Економічна енциклопедія : в 3-х томах / за ред. Л. І. Молдована. Київ : Видавничий центр «Академія», 2000. Т. 1. 864 с.
14. Живко З.Б. Механізм управління системою економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету. Сер. Економіка*. 2014. Вип. 3 (44). С. 37-42.
15. Живко З.Б. Системний підхід до управлінського процесу підприємства: інформаційні технології та взаємодія підсистем безпеки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Сер. Економічна*. 2013. Вип. 1. С. 230-237.
16. Ібрагімов Е.Е. Принципи побудови системи економічної безпеки підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 6. С. 330-333.
17. Князева Е.А., Сечняк А.А. Современные подходы к определению сути экономической безопасности предприятия. *Економіка: реалії часу*. 2014. № 6 (16). С. 34-40.
18. Коваленко О.В. Підходи до визначення поняття економічної безпеки підприємства. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. Вип. 1 (01). С. 65-72.
19. Копитко М.І. Комплексне забезпечення економічної безпеки підприємства (на матеріалах підприємств транспортного машинобудування) : дис. ... д-ра екон. наук ; 21.04.02 / ВНЗ «Університет економіки і права «КРОК». Київ, 2015. 478 с.
20. Корчевська Л.О. Система принципів забезпечення економічної безпеки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2012. № 38. С. 44-49.
21. Лесняк В.В. Управленческие решения в системе обеспечения экономической безопасности организации. *Проблемы современной экономики*. 2018. № 1 (65). С. 43-47.
22. Ліпкан В., Максименко Ю. Націобезпекознавство: проблеми формування категорійно-понятійного апарату. *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 8. С. 7-11.
23. Логутова Т.Г., Нагаєвський Д.І. Економічна безпека підприємства: сутність, завдання та методи забезпечення. *Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності*. 2011. Т. 2. С.204-207.
24. Малюта Л.Я. Інституційні детермінанти організаційного забезпечення економічної безпеки підприємств в контексті їх інноваційно-технологічного розвитку : дис. ... д-

- ра екон. наук ; 08.00.04 / Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя. Тернопіль, 2018. 586 с.
25. Марина А.С., Єланська Н.О., Петренко М.А. Механізм забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання. *Економіка і суспільство*. 2018. Вип. 19. С. 495-500.
26. Мелихов А.А., Камышникова Э.В. Эволюция подходов к содержанию категории «экономическая безопасность предприятия». *Вісник Приазовського державного технічного університету*. 2009. № 19. С. 316-319.
27. Мельник О.О. Дослідження сучасних тенденцій та визначення методологічних основ забезпечення економічної безпеки підприємства. *Економіка розвитку*. 2011. №3. С 115-119.
28. Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків / Л.І. Донець, О.В. Шепеленко, С.М. Баранцева та ін. ; за ред. Л.І. Донець. Київ : ЦУЛ, 2012. 472 с.
29. Олешко Т.І., Пазюра Я.В. Формування системи забезпечення економічної безпеки на підприємстві. *Науковий Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2017. № 3(24Е). С. 127-132.
30. Орлик О.В. Аналіз факторів впливу на економічну безпеку підприємств та методи захисту від загроз і нейтралізації їх наслідків. Тренди та інновації в сучасній економіці : колективна монографія / за заг. ред. О.С. Іванілова. Харків: ХНУБА, 2015. С. 154-165.
31. Основы экономической безопасности (государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е.А. Олейникова. Москва, 1997. 288 с.
32. Петрина О.Б. Передумови формування та зміст економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.3. С. 206-216.
33. Пономаренко В.С., Кавун С.В. Концептуальні основи економічної безпеки : монографія. Харків : Видавництво ХНЕУ, 2008. 256 с.
34. Посібник з моніторингу та оцінювання програм регіонального розвитку / Лендьял М., Винницький Б., Ратейчак Ю., Санжаровський І. За ред. Санжаровського І., Полянського Ю. Київ : К.І.С., 2007. 80 с.
35. Редьква О.З., Башинська М.І. Основні форми і методи забезпечення економічної безпеки машинобудівного комплексу. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 13. С. 184-188.
36. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие. Москва : ЗАО «Финстатинформ», 2002. 128 с.
37. Серебрякова Н.А., Волкова С.А., Волкова Т.А. Формирование системы обеспечения экономической безопасности предприятия. *Вестник ВГУИТ*. 2016. № 4. С. 460-465. doi:10.20914/2310-1202-2016-4-460-465.
38. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання / Бибик С.П., Сюта Г.М. ; за ред. С.Я. Єрмоленко. Харків : Фоліо, 2005. 623 с.

39. Сороківська О.А. Інноваційні напрями підвищення економічної безпеки підприємств малого бізнесу в умовах конфліктних ситуацій : дис. ... д-ра економ. наук : 08.00.04 / Терноп. нац. ун-т імені Івана Пулюя. Тернопіль, 2016. 488 с.
40. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарук. Київ : Абрис. 2002. С. 519.
41. Фоміна М. В. Проблеми економічно безпечного розвитку підприємств: теорія і практика : монографія. Донецьк : Донец. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, 2005. 141 с.
42. Франчук В.І. Особливості організації системи економічної безпеки вітчизняних акціонерних товариств в умовах трансформаційної економіки : монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 440 с.
43. Шкарлет С.М. Формування економічної безпеки підприємств засобами активізації їх інноваційного розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук : 08.00.04. Київ, 2007. 24 с.

REFERENCES:

1. Andrushkiv B. M., Maljuta L. Ja., Pogajdak O. B. (2016). Adaptivna strukturno-komponentna model' zabezpechnnja ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstva [Adaptive structural-component model of ensuring the economic security of the enterprise]. *Ekonomichnyj analiz – Economic analysis, Volume 25, 2*, 42-50. [in Ukrainian]
2. Aref'jeva O. V., Kuzenko T. B. (2004). *Planuvannja ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstv [Economic security planning for enterprises]*. Kyi'v : Vyd-vo Jevrop. un-tu. [in Ukrainian].
3. Babins'ka S. Ja. (2019). Oblikovo-analitychna informacija – vazhlyvyj element informacijnogo zabezpechnnja finansovo-gospodars'koi' dijal'nosti pidpryjemstva [Accounting and analytical information is an important element of information support of financial and economic activity of an enterprise]. *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk – Azov Economic Bulletin, 2019. Vol. 5 (16)*, 340-344. [in Ukrainian]
4. Bol'botenko I. V. (2014). Pryncypy organizacii' systemy ekonomichnoi' bezpeky sub'jektiv audytors'koi' dijal'nosti [Principles of organization of the economic security of the subjects of audit activity]. *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu. Ser. Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Avg. Economic sciences, Vol. 5, Part 2*, 36-40. [in Ukrainian]
5. Vasyliciv T. G. (2008). *Ekonomichna bezpeka pidpryjemnyctva Ukrai'ny: strategija ta mehanizmy zmicnennja : monografija [Economic security of entrepreneurship of Ukraine: strategy and mechanisms of strengthening: monograph]*. L'viv: Aral. [in Ukrainian]
6. Buse V. T. (ed.) (2005). *Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoi' ukrai'ns'koi' movy [The Great Interpretive Dictionary of Modern Ukrainian]*. Kyi'v : Irpin': VTF «Perun». [in Ukrainian]

7. Gel'vecij Klod (1973). *Sochinenija v 2-h tomah [Works in 2 volumes]*. Moscow : Mysl'. [in Russian]
8. Goncharenko L. P. (2004). Process obespechenija jekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatija [The process of ensuring the economic security of the enterprise]. *Spravochnik jekonomista - Economist's Directory*, 12. Retrieved from: https://www.profiz.ru/se/12_2004/952/ [in Russian]
9. (2008). DSTU ISO 900: 2007. *Systemy upravlinnja jakistju [Quality management systems]*. Kyi'v. [in Ukrainian]
10. Dub B. S. (2016). *Mehanizm zabezpechennja ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstva: sutnist', struktura, znachennja. Formuvannja efektyvnoi' modeli rozvytku pidpryjemstva v umovah rynkovoï ekonomiky [The mechanism of ensuring the economic security of the enterprise: nature, structure, value. Forming an effective model of enterprise development in a market economy]*. Proceedings from IV International scientific conference, Zhytomyr : ZhDTU. [in Ukrainian]
11. Dubrova O. S. (2002). Suchasnyj pogljad na ryzyk-menedzhment jak vazhlyvu skladovu systemy upravlinnja pidpryjemstvom [The modern view of risk management as an important component of the enterprise management system]. *Strategija ekonomichnogo rozvytku Ukrai'ny – Economic Development Strategy of Ukraine, Vol. 1 (8)*, 446-452. [in Ukrainian]
12. Zhyhor O. B., Baranovskiy O. I. (eds). (2015). *Ekonomichna bezpeka [Economic security]*. Kyi'v : UBS NBU. [in Ukrainian]
13. Moldovan L. I. (ed) (2000). *Ekonomichna encyklopedija : v 3-h tomah [Economic encyclopedia: in 3 volumes]*. Kyi'v : Vydavnychyj centr «Akademija». [in Ukrainian]
14. Zhyvko Z. B. (2014). *Mehanizm upravlinnja systemoju ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstva [The mechanism of management of the enterprise economic security system]*. *Naukovyj visnyk Uzhorods'kogo universytetu. Ser. Ekonomika – Uzhorod University Scientific Bulletin. Economy*, 3 (44), 37-42. [in Ukrainian]
15. Zhyvko Z. B. (2013). *Systemnyj pidhid do upravlins'kogo procesu pidpryjemstva: informacijni tehnologii' ta vzajemodija pidsystem bezpeky [System approach to enterprise management process: information technologies and interaction of security subsystems]*. *Naukovyj visnyk Lvivs'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav. Ser. Ekonomichna – Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs. Economical*, 1, 230-237. [in Ukrainian]
16. Ibragimov E. E. (2015). *Pryncypy pobudovy systemy ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstva [Principles of construction of the enterprise economic security system]*. *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*, 6, 330-333. [in Ukrainian]
17. Knjazeva E. A., Sechnjak A. A. (2014). *Sovremennye podhody k opredeleniju suti jekonomicheskoy bezopasnosti predpriyatija [Modern approaches to determining the*

- essence of economic security of the enterprise]. *Ekonomika: realii chasu – Economy: the realities of time*, 6 (16), 34-40. [in Russian]
18. Kovalenko O. V. (2016). Pidhody do vyznachennja ponjattja ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstva [Approaches to defining the concept of economic security of the enterprise]. *Ekonomichnyj visnyk Zaporiz'koi' derzhavnoi' inzhenernoi' akademii' – Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, 1 (01), 65-72. [in Ukrainian]
19. Kopytko M. I. (2015). Kompleksne zabezpechennja ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstva (na materialah pidpryjemstv transportnogo mashynobuduvannja) [Complex maintenance of economic security of the enterprise (on the materials of the enterprises of transport engineering)]. *Doctoral thesis*. Kyi'v. [in Ukrainian]
20. Korchevs'ka L. O. (2012). Systema pryncypiv zabezpechennja ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstva [System of principles of ensuring the economic security of the enterprise]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of Economics of Transport and Industry*, 38, 44-49. [in Ukrainian]
21. Lesnjak V. V. (2018). Upravlencheskie reshenija v sisteme obespechenija jekonomicheskoi' bezopasnosti organizacii [Management decisions in the system of economic security of the organization]. *Problemy sovremennoj jekonomiki – Problems of the modern economy*, 1 (65), 43-47. [in Russian]
22. Lipkan V., Maksymenko Ju. (2011). Naciobezpekoznavstvo: problemy formuvannja kategorijno-ponjatijnogo aparatu [National Security Studies: Problems of Forming a Categorical-Conceptual Apparatus]. *Pidpryjemnyctvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 8, 7-11. [in Ukrainian]
23. Logutova T. G., Nagajevs'kyj D. I. (2011). Ekonomichna bezpeka pidpryjemstva: sutnist', zavdannja ta metody zabezpechennja [Economic security of the enterprise: essence, tasks and methods of providing]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky ta intelektual'noi' vlasnosti – Theoretical and practical aspects of economics and intellectual property*, Vol. 2, 204-207. [in Ukrainian]
24. Maljuta L. Ja. (2018). Instytucijni determinanty organizacijnogo zabezpechennja ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstv v konteksti i'h innovacijno-tehnologichnogo rozvytku [Institutional determinants of organizational security of economic security of enterprises in the context of their innovation and technological development]. *Doctor's thesis*. Ternopil: Ternopil's'kyj nacional'nyj tehnicnyj universytet imeni Ivana Puljuja. [in Ukrainian]
25. Maryna A. S., Jelans'ka N. O., Petrenko M. A. (2018). Mehanizm zabezpechennja ekonomichnoi' bezpeky sub'jektiv gospodarjuvannja [Mechanism of economic security of economic entities]. *Ekonomika i suspil'stvo – Economy and society*, 19, 495-500. [in Ukrainian]
26. Melihov A. A., Kamyshnikova Je. V. (2009). Jevoljucija podhodov k sodержaniju kategorii «jekonomicheskaja bezopasnost' predprijatija» [Evolution of approaches to the

- content of the category "economic security of the enterprise"]. *Visnik Priazovs'kogo derzhavnogo tehnicnogo universitetu – Bulletin of the Azov State Technical University*, 19, 316-319. [in Russian]
27. Mel'nyk O. O. (2011). Doslidzhennja suchasnyh tendencij ta vyznachennja metodologichnyh osnov zabezpechennja ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstva [Investigation of current trends and determination of methodological bases for ensuring the economic security of the enterprise]. *Ekonomika rozvytku – Economics of development*, 3, 115-119. [in Ukrainian]
28. Donec L. I., Shepelenko O. V., Baranceva S. M. (et. al) (2012). *Obg'runtuvannja gospodars'kyh rishen' ta ocinjuvannja ryzykiv [Rationale for economic decisions and risk assessment]*. Kyi'v : CUL [in Ukrainian]
29. Oleshko T. I., Pazjura Ja. V. (2017). Formuvannja systemy zabezpechennja ekonomichnoi' bezpeky na pidpryjemstvi [Formation of economic security system at the enterprise]. *Naukovyj Visnyk Donbas'koi' derzhavnoi' mashynobudivnoi' akademii' – Scientific Bulletin of the Donbass State Engineering Academy*, 3(24E), 127-132. [in Ukrainian]
30. Orlyk O. V. (2015). *Analiz faktoriv vplyvu na ekonomichnu bezpeku pidpryjemstv ta metody zahystu vid zagroz i nejtralizacii' i'h naslidkiv. Trendy ta innovacii' v suchasnij ekonomici : kolektyvna monografija [Analysis of factors affecting the economic security of enterprises and methods of protection against threats and neutralizing their consequences. Trends and Innovations in the Modern Economy: A Collective Monograph]*. Harkiv: HNUBA. [in Ukrainian]
31. Olejnikov E. A. (ed.) (1997). *Osnovy jekonomicheskoy bezopasnosti (gosudarstvo, region, predpriyatje, lichnost') [Fundamentals of economic security (state, region, enterprise, personality)]*. Moscow [in Russian]
32. Petryna O. B. (2010). Peredumovy formuvannja ta zmist ekonomichnoi' bezpeky pidpryjemstva [Prerequisites for the formation and content of economic security of the enterprise]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrai'ny – Scientific Bulletin of NLTU of Ukraine*, Vol. 20.3, 206-216. [in Ukrainian]
33. Ponomarenko V. S., Kavun S. V. (2008). *Konceptual'ni osnovy ekonomichnoi' bezpeky : monografija [Conceptual foundations of economic security: a monograph]*. Harkiv : Vydavnytstvo HNEU. [in Ukrainian]
34. Lend'el M., Vynnyč'kyj B., Ratejchak Ju., Sanzharovs'kyj I. (2007). *Posibnyk z monitoryngu ta ocinjuvannja program regional'nogo rozvytku [Manual for Monitoring and Evaluation of Regional Development Programs]*. Kyi'v : K.I.S. [in Ukrainian]
35. Red'kva O. Z., Bashyns'ka M. I. (2016). Osnovni formy i metody zabezpechennja ekonomichnoi' bezpeky mashynobudivnogo kompleksu [The basic forms and methods of ensuring the economic security of the engineering complex]. *Global'ni ta nacional'ni problemy ekonomiky – Global and national problems of economy*, 13, 184-188. [in Ukrainian]

36. Senchagov V. K. (2002). *Jekonomicheskaja bezopasnost': geopolitika, globalizacija, samosohranenie i razvitie [Economic security: geopolitics, globalization, self-preservation and development]*. Moscow : ZAO «Finstatinform» [in Russian]
37. Serebrjakova N. A., Volkova S. A., Volkova T. A. (2016). Formirovanie sistemy obespechenija jekonomicheskoy bezopasnosti predprijatija [Formation of the system of ensuring economic security of the enterprise]. *Vestnik VGUIT – VGUIT newspaper*, 4, 460-465. doi:10.20914/2310-1202-2016-4-460-465. [in Russian]
38. Bybyk S. P., Sjuta G. M. (2005). *Slovnyk inshomovnyh sliv: tlumachennja, slovotvorennja ta slovovzhyvannja [Dictionary of foreign words: interpretation, word formation and word usage]*. Harkiv : Folio [in Ukrainian]
39. Sorokivs'ka O. A. (2016). Innovacijni naprjamy pidvyshhennja ekonomichnoi' bezpeky pidprijemstv malogo biznesu v umovah konfliktnyh sytuacij [Innovative directions of increase of economic security of small business enterprises in the conditions of conflict situations]. *Doctor's thesis*. Ternopil' [in Ukrainian]
40. Shynkark V. I. (ed.) (2002). *Filosofs'kyj encyklopedychnyj slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary]*. Kyi'v : Abrys [in Ukrainian]
41. Fomina M. V. (2005). *Problemy ekonomichno bezpechnogo rozvytku pidprijemstv: teorija i praktyka : monografija [Problems of economically safe enterprise development: theory and practice: monograph]*. Donetsk: Donetsk. state. University of Economics and Trade named after M. Tugan-Baranovsky [in Ukrainian]
42. Franchuk V. I. (2010). *Osoblyvosti organizacii' systemy ekonomichnoi' bezpeky vitchnyjnyh akcionernyh tovarystv v umovah transformacijnoi' ekonomiky : monografija [Peculiarities of Organization of Economic Security System of Domestic Joint Stock Companies in the Conditions of Transformation Economy: Monograph]*. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs [in Ukrainian]
43. Shkarlet S. M. (2007). Formuvannja ekonomichnoi' bezpeky pidprijemstv zasobamy aktyvizacii' i'h innovacijnogo rozvytku [Formation of economic security of enterprises by means of activation of their innovative development]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyi'v [in Ukrainian]